Rikoskomisario Saara Asmundela
Sisä-Suomen poliisilaitos
7.3.2022

HE 13/2022 vp

Rikoslain 20 luvun kokonaisuudistus on tarpeellinen ja tervetullut. Lainsäädännön tulee turvata ihmisen oikeutta omaan kehoonsa paremmin kuin se tällä hetkellä tekee. Jo nyt on ollut nähtävissä, että uudistuksen valmisteluvaiheessa aiheesta käyty yhteiskunnallinen keskustelu on lisännyt ihmisten tietämystä omista oikeuksistaan ja seksuaalisen itsemääräämisoikeuden rajoista.

Kyseessä on kuitenkin myös koko rikoslajin mullistava uudistus, mikä asettaa merkittävän koulutuspaineen koko oikeusprosessin toimijoille. Poliisihallinnossa kattava koulutus täytyy tarjota vähintään koko valvonta- ja hälytyssektorin, rikostorjunnan sekä ennalta estävän toiminnan henkilöstölle, mikä tulee ottaa huomioon sekä uudistuksen kustannusvaikutuksissa että voimaantulon aikataulussa.

Laillisuusperiaate ja seksuaalirikokset

Suuri haaste seksuaalirikoksia koskevan lainsäädännön laatimiselle muodostuu siitä, että seksuaalisuus on olennainen osa inhimillistä toimintaa. Siksi tässä rikoslajissa ollaan jatkuvasti rangaistavan ja sallitun toiminnan rajapinnan äärellä.

Perustuslain 8 §:n mukainen laillisuusperiaate edellyttää, kuten hallituksen esityksessäkin todetaan, että kunkin rikoksen tunnusmerkistön on ilmaistava laissa riittävällä täsmällisyydellä siten, että lain sanamuodon perusteella on ennakoitavissa, onko jokin teko tai laiminlyönti rangaistava. Jatkuva rajapinta sallitun toiminnan kanssa tekee useimpien seksuaalirikosten tunnusmerkistöjen riittävän tarkkarajaisesta laatimisesta erittäin vaikeaa.

Positiivisia muutoksia

Suostumusperiaatteen omaksuminen seksuaalirikoksia koskevaan lainsäädäntöön on kansainvälisten sopimustenkin edellyttämä muutos. Hallituksen esityksen myötä rangaistavuuden piiriin tulee uusia tekoja ja osin seuraamukset ankaroituvat etenkin lapsiin kohdistuneiden rikosten osalta.

Ankaroituvat rangaistukset lisäävät entisestään seksuaalirikosten selvittämisen intressiä ja vaikuttavat siten myös pakkokeinojen käytön

harkintaan, sillä pakkokeinolain 1 luvun 2 §:n mukaan arvioitaessa pakkokeinojen käytön puolustettavuutta täytyy ottaa huomioon muun muassa tutkittavana olevan rikoksen törkeys sekä rikoksen selvittämisen tärkeys. Seksuaalirikosten selvittämisintressin kasvaminen on myös aiheellista ottaa huomioon poliisilaitosten tutkintajärjestelyissä, henkilöstön osaamisvaatimusten ja täydennyskoulutuksen tarpeen lisääntymisessä sekä työtehtäviä priorisoitaessa.

Useita voimassaolevassa lainsäädännössä olevia epäkohtia on hallituksen esitykseen korjattu. Esimerkiksi äkillisten ja yllättävien penetraatiotilanteiden osalta teko tulee nyt arvioitavaksi raiskauksena, kun aikaisemmin niihin on voitu soveltaa lähinnä seksuaalisen ahdistelun tunnusmerkistöä. Lisäksi 16 vuotta täyttäneiden nuorten osalta urheiluvalmennussuhteissa tapahtuneisiin, seksuaaliseen kanssakäymiseen johtaneisiin valta-aseman väärinkäyttötilanteisiin voidaan nyt soveltaa seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkistöä, kun aikaisemmin tällaiset teot ovat saattaneet jäädä kokonaan rangaistavuuden ulkopuolelle.

Tarpeellinen on ollut myös se muutos, että nykyisen rikoslain 20:6 §:n 2 momentin mukaisen lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkistöstä poistetaan vaatimus epäillyn asumisesta samassa taloudessa lapsen kanssa. Tällöin vanhempaan rinnastettavan mutta eri taloudessa asuvan henkilön osalta suojaikäraja on jatkossa 18 vuotta, kun se aikaisemmin on ollut 16 vuotta.

Myös yhden lasta seksuaalisesti esittävän kuva- tai videotiedoston levittämisen kriminalisointi on erittäin tarpeellinen uudistus. Tähän asti yhden tiedoston levittäminen ei ole ollut rangaistavaa, vaikka kyse olisi esimerkiksi videotiedostosta, joka sisältää pieneen lapseen kohdistunutta vakavaa seksuaaliväkivaltaa.

Hallituksen esityksessä on lisäksi laajasti käsitelty seksuaalisen ahdistelun uusia tekomuotoja ja rajanvetoa suhteessa muihin mahdollisiin tunnusmerkistöihin. Näin perusteellinen pohdinta auttaa lain soveltamisessa lainsäätäjän tarkoittamalla tavalla ja edistää siten kansalaisten yhdenvertaista kohtelua rikosprosessissa.

HE 13/2022 vp: Tyypillinen aikuiseen kohdistunut seksuaalirikos

Vastoin yleistä mielikuvaa esimerkiksi suuressa osassa poliisille ilmoitetuissa aikuisiin kohdistuneissa raiskausrikoksissa ei ole kyse sukupuoliyhteyteen pakottamisesta väkivaltaa käyttämällä. Kuten muissakin rikoslajeissa,

vähiten törkeitä tekomuotoja tulee poliisin tietoon suhteellisesti eniten ja törkeitä vähiten. Poliisin tietoon tulleissa aikuisiin kohdistuneissa seksuaalirikoksissa on usein kysymys siitä, että omat ja toisen seksuaalisen itsemääräämisoikeuden rajat on tunnistettu huonosti, eikä niinkään siitä, että toisen itsemääräämisoikeuden rajoja on tietoisesti ja tahallisesti rikottu.

Esitutkinnassa käy monesti selville, ettei asianomistaja ole kyennyt päihtymyksen, unen tai mahdollisiin aiempiin väkivaltakokemuksiinsa perustuvan pelkonsa vuoksi ilmaisemaan tahtoaan tai muutoin osannut tai kyennyt ilmaista tahtoaan seksuaaliseen kanssakäymiseen. Asianomistaja saattaa kertoa, että hän ei kehdannut sanoa ei tai että hän ei ole aiemmista kokemuksistaan johtuen uskaltanut ilmaista, että ei halua seksuaalista toimintaa, koska on pelännyt tämän tahdonilmaisun johtavan johonkin vielä pahempaan.

Usein epäilty myös kertoo, että oletti tai ymmärsi asianomistajan olleen seksuaalisessa kontaktissa omasta tahdostaan. Ylipäänsä poliisille tehdyistä aikuisiin kohdistuneita seksuaalirikoksia koskevista ilmoituksista välittyy osapuolten keinottomuus tai uskalluksen puute ymmärrettävään itsensä ilmaisemiseen ja toisen tulkitsemiseen niin kuin tämä on halunnut itseään tulkittavan. Kommunikaatiovaikeudet korostuvat entisestään ensimmäisiä seksikokemuksiaan hakevien nuorten kohdalla.

HE 13/2022 vp: Vapaaehtoisuuden ilmaiseminen

Hallituksen esityksen mukaisissa 1 - 4 §:n tunnusmerkistöissä ratkaisevaa on vapaaehtoisuuden puuttuminen. Esityksen mukaan vapaaehtoisuuden voi ilmaista "*sanallisesti, käytöksellä tai muulla tavalla eli käytännössä millä tahansa tavalla, jolla ihminen osoittaa toiselle osallistumistahtonsa*". Toisin kuin esimerkiksi hallituksen esityksen seksuaalista ahdistelua koskevissa yksityiskohtaisissa perusteluissa, vapaaehtoisuuden ilmaisemisen erilaisia mahdollisia muotoja ei yksityiskohtaisissa perusteluissa hahmotella.

Esityksessä todetaan, että toisen osapuolen passiivisuudesta ei välttämättä voi päätellä vapaaehtoisuuden läsnäoloa ja että toisaalta osapuolilla voi olla "aikaisemman sanallisen tai sanattoman vuorovaikutuksen" perusteella yhteisymmärrys siitä, että seksuaalisen toiminnan voi aloittaa. Myös osapuolten aktiivisesta toiminnasta todetaan, että vapaaehtoisuutta voi ilmaista aktiivisella osallistumisella sukupuoliyhteyteen mutta että esimerkiksi kondomin ojentaminen toiselle tai "sukupuoliyhteyttä

helpottavalla tavalla" käyttäytyminen ei kuitenkaan yksin osoita, että henkilö osallistuisi seksuaaliseen toimintaan vapaaehtoisesti.

Hallituksen esityksen mukaan siis henkilön passiivisuudesta tai aktiivisuudesta voi tai ei voi tehdä johtopäätöksiä hänen vapaaehtoisuudestaan osallistua seksuaaliseen kanssakäymiseen. Näin epätäsmällinen tunnusmerkistö jättää erittäin paljon tulkinnan varaa. Tulkinnanvaraisuus tarkoittaa sitä, että yhdenvertainen lain soveltaminen vaarantuu, sillä yksittäisen päivystävän komisarion tai tutkinnanjohtajan, kenttäpoliisin tai rikosilmoituksen vastaanottajan tulkinta siitä, onko kyseessä rikos, voi vaihdella olennaisesti.

Tulkinnanvaraisuus rikosnimikettä valittaessa tai ratkaistaessa, onko kyseessä ylipäänsä tunnusmerkistön täyttävä lainvastainen teko, vaikuttaa olennaisesti myös epäillyn oikeusturvaan. Esitutkintalain 3 luvun 3 §:n 2:n momentin mukaan ketään ei saa aiheettomasti asettaa epäillyn asemaan. Mikäli lainsäätäjän tarkoitus on lakia soveltavalle epäselvä, samantyyppisessä tilanteessa asiasta saatetaan yhtäällä kirjata edellä mainitun esitutkintalain säännöksen mukainen selvitys siitä, onko asiassa syytä epäillä rikosta, ja toisaalla samankaltainen epäily voi johtaa rikosilmoituksen kirjaamiseen ja esimerkiksi vapauteen kohdistuvien pakkokeinojen käyttöön.

Lain tulkintaa ei voi jättää oikeuskäytännön muodostumisen varaan, sillä ensimmäisiä hovioikeuden tai korkeimman oikeuden ratkaisuja odottaessa poliisi on vastaanottanut, käsitellyt ja tutkinut satoja tai tuhansia ilmoituksia raiskauksista ja seksuaalisista kajoamisista.

Ennen kaikkea kansalaisen on lain sanamuotojen perusteella vaikea hahmottaa, missä menee rangaistavan käytöksen raja. Milloin voi olla varma siitä, osallistuuko toinen osapuoli seksuaaliseen toimintaan vapaaehtoisesti, jos vapaaehtoisuutta ei edellytetä ilmaistavaksi ennakkoon määritetyillä, edes lähelle yksiselitteisyyttä pyrkivillä tavoilla? Miten kansalainen voi luotettavasti varmistua kumppaninsa vapaaehtoisuudesta, jos hän ei voi tehdä päätelmiä tämän aktiivisesta tai passiivisesta käyttäytymisestä tai myöskään sanallisesta ulosannista?

HE 13/2022 vp: Kuulustelujen painopisteen muuttuminen

Suuri osa uusista rangaistavuuden piiriin kuuluvista aikuisten välisistä seksuaalirikoksista tullee koskemaan tilanteita, joissa ei epäillä käytetyn väkivaltaa mutta joissa yhden osapuolen mielestä toinen oli ilmaissut

vapaaehtoisuutensa seksuaaliselle kanssakäymiselle ja toisen mielestä taas vapaaehtoisuutta ei ole kanssakäymisessä ollut. Kun aikuiseen kohdistuneiden seksuaalirikosten tunnusmerkistöt rakentuvat osapuolten vapaaehtoisen osallistumisen ympärille, kuulustelujen painopiste todennäköisesti siirtyy epäillyn toiminnasta asianomistajan toimintaan niissä tapauksissa, joissa kyse on vapaaehtoisuuden ilmaisemisesta tai tulkitsemisesta. Tämä vaikutus on tärkeä ennakoida myös lakia säätäessä ja sitä koskevassa julkisessa keskustelussa.

Kun tähän asti esitutkinnassa on selvitetty sitä, mitä epäilty tilanteessa teki, millaista väkivaltaa hän käytti, pitikö hän asianomistajasta kiinni, estikö tätä poistumasta tai uhkasiko tätä jotenkin fyysisesti tai sanallisesti, nyt fokus on vaarassa siirtyä asianomistajan käyttäytymiseen seksuaalista toimintaa edeltävästi. Esitutkinnassa jouduttaisiin siis edellä mainituissa tilanteissa jatkossa selvittämään, millä tavalla asianomistaja on käyttäytynyt suhteessa epäiltyyn tai onko hän jollakin tavalla esiintynyt tai käyttäytynyt niin, että epäilty on voinut tulkita hänen vapaaehtoisesti haluavan seksuaalista toimintaa epäillyn kanssa.

Jo nyt osa asianomistajista kokee osan esitutkinnassa esitetyistä kysymyksistä syyllistävinä ja loukkaavina, vaikka heille selvitetään, miksi poliisi joutuu kysymään ikävältäkin tuntuvia kysymyksiä: muun muassa siksi, että esitutkintalain mukaan poliisin on selvitettävä teon olosuhteet ja siihen johtanut tilanne sekä otettava huomioon sekä rikosepäilyä puoltavat että sitä vastaan puhuvat seikat. On osa poliisin ammattitaitoa selittää, miksi näitä ikäviksi koettuja kysymyksiä esitetään. Kuulusteluissa väistämättä tapahtuvan painopisteen muutos on kuitenkin niin olennainen, että se on syytä tiedostaa myös poliisihallinnon ulkopuolella.

HE 13/2022 vp: 6 § Seksuaalinen ahdistelu

Seksuaalisen ahdistelun osalta hallituksen esitys on, kuten edellä on todettu, yksityiskohtainen ja lain yhdenvertaista soveltamista edistävä. Joitakin epäjohdonmukaisuuksia perusteluissa kuitenkin on. Hallituksen esityksessä esimerkiksi todetaan, että pelkkä halaaminen ei lähtökohtaisesti olisi seksuaalista ahdistelua. Halaamisessa kuitenkin saatetaan koskea vartalolla seksuaalisesti merkityksellisiä ruumiinosia, kuten rintoja tai lantion aluetta. Halaaminen voi myös olla eri tavalla intensiivistä kuin vaikkapa kädellä tapahtuva sively. Siksi perusteltua olisi, että myös halaaminen voisi täyttää seksuaalisen ahdistelun tunnusmerkistön.

Lisäksi hallituksen esityksessä todetaan, että epäonnistunut yritys suudella toista väkisin voitaisiin arvioida seksuaaliseksi ahdisteluksi. Tämä ei ole kuitenkaan linjassa sen kanssa, että seksuaalisen ahdistelun yritys ei hallituksen esityksen mukaan kuitenkaan olisi rangaistavaa. Myös ilmaisu "väkisin" viittaa enemmänkin ehdotetun seksuaalisen kajoamisen säännökseen.

HE 13/2022 vp: 23 § Sukupuoliyhteyden määritelmä

Hallituksen esityksessä sukupuoliyhteyden määritelmä laajenee nykyisestä käsittämään myös sukuelimen koskemisen suulla tai sukuelimellä. Tämä on tarpeellinen muutos, sillä kuulusteluissa on jouduttu käyttämään myös asianomistajan näkökulmasta tuskastuttavan paljon aikaa niin sanottuun millimetrien mittailuun tämän tunnusmerkistötekijän selvittämiseksi. Aikuisenkin asianomistajan on voinut olla vaikea määritellä, onko penis, sormi tai esine ollut emättimen tai peräaukon suulla vai ruumiinontelossa sisällä.

Yksi olennainen sukupuoliyhteyden muoto määritelmästä edelleen puuttuu eli se, että tekijä saa uhrin itse penetroimaan itseään joko sormin tai jollakin esineellä. Tekotapana tätä kohdataan etenkin lapsiin kohdistuneissa verkossa tapahtuneissa seksuaalirikoksissa, joihin ei liity epäillyn ja lapsen fyysistä kontaktia tai edes fyysistä tapaamista.

Tekotapana uhrin taivutteleminen, painostaminen tai uhkaileminen penetroimaan itse itseään on kuitenkin erityisen nöyryyttävä, häpeällinen ja haitallinen. Siinä uhri, tyypillisesti lapsi, joutuu aktiivisesti osallistumaan omaan seksuaaliseen kaltoinkohteluunsa tai hyväksikäyttöönsä. Siksi sitä ei tulisi pitää vähemmän kajoavana tai tuomittavana tunkeutumisena kuin esimerkiksi sitä, että epäilty tunkeutuu sormillaan asianomistajan sukuelimeen tai koskee suullaan tämän sukuelimeen.

HE 13/2022 vp: 21 § Lasta seksuaalisesti esittävän kuvan hallussapito

Lasta seksuaalisesti esittävän materiaalin määrä verkossa lisääntynyt räjähdysmäisesti jo kymmenen vuoden ajan. Myös lasten itsestään kuvaamaa ja verkossa leviävää materiaalia on vuosi vuodelta enemmän saatavilla verkossa. Palveluntarjoajien kuten Facebookin, Instagramin ja Snapchatin tekemien ilmoitusten määrä niiden havaitsemaa lasta

seksuaalisesti esittävää materiaalia koskien nousee edelleen tasaisesti. Tällä hetkellä tällaisia ilmoituksia tulee Suomen poliisille vuosittain noin 4 000 kpl.

Suojellaan lapsia ry on tehnyt aiheesta tutkimusta kohdistamalla kyselyn pimeässä verkossa lasta seksuaalisesti esittävää materiaalia etsiville henkilöille. Vastaajia on ollut yli 15 000. Tutkimuksen mukaan 42% kyselyn vastaajista kertoi hakeutuneensa suoraan verkkovälitteiseen kontaktiin lapsen kanssa katsottuaan lasta seksuaalisesti esittävää materiaalia. 23% vastaajista kertoi hakeutuvansa kontaktiin lapsen kanssa vähintään kerran kuukaudessa.

Lasta seksuaalisesti esittävässä kuva- tai videomateriaalissa ei siis ole kyse vain kuva- tai videotiedostoista. Kyse on lapseen kohdistunutta seksuaalirikosta esittävästä todistusaineistosta. Mitä enemmän tällaiselle materiaalille on kysyntää, sitä enemmän sitä tuotetaan. Lasta seksuaalisesti esittävän materiaalin suurkuluttajat janoavat jatkuvasti uusia lapsia esittävää uutta materiaalia, sillä kertaalleen nähty ei enää riitä. Materiaalin kysyntä siis aiheuttaa sen, että lapsiin kohdistetaan seksuaalirikoksia, joista taltioitua materiaalia voidaan levittää ja myydä.

Lisäksi ReDirection-tutkimuksen mukaan lasta seksuaalisesti esittävää materiaalia kuluttava on merkittävässä riskissä syyllistyä ainakin verkkovälitteisiin lapsiin kohdistuviin seksuaalirikoksiin. Siksi tällaisen materiaalin hallussapitoon pitää suhtautua vakavasti eikä sitä tulisi pitää olennaisesti vähemmän vahingollisena ja haitallisena kuin tällaisen materiaalin levittämistä, kuten hallituksen esityksessä nyt todetaan.

Rangaistusasteikon ankaroittaminen siten, että lasta seksuaalisesti esittävän materiaalin hallussapidon enimmäisrangaistus tuplaantuu vuodesta kahteen vuoteen vankeutta, on erittäin tarpeellinen ja perusteltu muutos ja vaikuttaa esimerkiksi olennaisesti rikoksen syyteoikeus vanhenemiseen. Todennäköinen seuraus hallussapidosta on kuitenkin edelleen sakkorangaistus, mikä ei heijastele vakavampien tekomuotojen haitallisuutta.

Tällä hetkellä ja ehdotetunkin säännöksen mukaisesti rikosoikeudellisesti arvioiden on kyse saman tunnusmerkistön täyttävästä teosta, kun teini-ikäisellä on puhelimessaan yksi toiselta nuorelta saamansa meemiluonteinen kuva, joka esittää lasta seksuaalisesti, ja kun tietoisesti lasta seksuaalisesti esittävää materiaalia etsinyt henkilö pitää hallussaan tuhansien tuntien edestä videotiedostoja, jossa raiskataan vauvoja ja leikki-ikäisiä lapsia. Tuomittavuudeltaan nämä teot ovat kuitenkin erittäin kaukana toisistaan, kauempana kuin esimerkiksi pahoinpitely on törkeästä pahoinpitelystä. Siksi

olisi perusteltua, että myös hallussapitoon säädettäisiin törkeä tekomuoto samaan tapaan kuin rikosoikeudessa muutoinkin on porrastettu tekoja niiden törkeysasteen mukaan.

LA 24/2020 vp

Poliisi törmää aika ajoin tutkinnassa kuva- ja videomateriaaliin, jossa ihmisiä pahoinpidellään, kidutetaan tai tapetaan. Joissakin tapauksissa kyse on esimerkiksi sotatoimialueilla kuvatusta materiaalista, joka halutaan säilyttää tai välittää eteenpäin todisteeksi sotarikoksista. Usein kuitenkaan materiaalin hallussapidolle ei ole mitään asiallista perustetta, ja silloin kyse on väkivallan ihannoinnista tai materiaalin käyttämisestä seksuaalisiin tarkoituksiin.

On vaikea keksiä hyväksyttävää perustetta sille, miksi tällaisen materiaalin oikeudeton hallussapito olisi tarpeen sallia. Siksi lakialoite on kannatettava ehdotetun 17a §:n osalta. Perusteluissa olisi kuitenkin aiheellista ottaa huomioon se, että materiaali voi esittää myös aikuisia.

Muiden lakialoitteessa ehdotettujen säännösten ja niiden perustelujen osalta viitataan aiemmin lausuttuun.

LA 96/2020 vp

Lakialoitteessa ehdotetaan, että nykyisen rikoslain 20 luvun 7 §:n mukaisissa teoissa rangaistusasteikkoa ankaroitettaisiin niin, että minimirangaistus nousisi vuodesta kahteen vuotta vankeutta. Ehdotettu säännös on korvattu hallituksen esityksessä lapsen raiskausta ja lapseen kohdistuvaa seksuaalista kajoamista koskevilla säännöksillä, joista raiskausta koskevissa säännöksissä sekä törkeää lapseen kohdistuvaa kajoamista koskevassa säännöksessä minimirangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta. Todettakoon kuitenkin, että minimirangaistuksen ankaroittamisella on olennainen vaikutus rangaistusseuraamuksiin sekä esimerkiksi myös joidenkin pakkokeinojen käytön edellytyksiin. Siksi lakialoitteen tavoite on kannatettava.